

Pető Ildikó

Vélemények a cigány tanulókról és oktatásukról

A cigányok és az iskola kapcsolatában csakis az iskolai kudarcokról szoktunk beszélni. Az iskolai kudarc fogalmának meghatározása azonban legalább olyan nehéz feladat, mint az okainak a feltárása. Több (pl. a genetikai, a pszicho-effektív okokat, a kulturális depriváltságot, a szociológiai nézőpontot, az interakcionista gondolkodást hangsúlyozó) irányzat alakult ki a kutatása során, amelyek különböző keletűek, de napjainkban is jelen vannak, éreztetik hatásukat valamilyen mértékben.

Úgy vélem, az okok összetettek, mint maga a tanulási, beilleszkedési nehézség jelensége is. A kudarc ténye viszont a rendelkezésünkre álló kutatások és vizsgálatok adataival megerősítve vitathatatlan. A beilleszkedési problémák feloldásának módja lehet az oktatásuk nagyobb sikerességének, magasabb iskolai végzettségnek, főleg piac-képes szakmának az elérése. Ennek tere és helye az iskola, szereplői a cigány és nem cigány gyermekek, a pedagógusok, cigány és nem cigány szülők.

Jelenleg tömegesen az óvodában és az általános iskolában vannak jelen. Hiá-nyuk a közép- és felsőfokú képzésben jelzi, hogy az alpfokú képzésben van szükség szemléletváltásra. Olyan váltásra, amely nem sérti és nem irritálja a résztvevőket, amely nemcsak váltás, de valóban szemléletváltás. Ennek végiggondolására a jelen helyzet ismeretére, a statisztikai adatokon túl az érzések, érzelmek ismeretére (is) szükség van.

A kilencvenes években a cigánygyermek oktatásáról való gondolkodásban, s ténylegesen az oktatásukban lezajlott változások azt eredményezték, hogy a pedagógusok egy részének sok egyéb feladatuk mellett a cigánygyermek oktatásának speciális feladatait is fel kellett vállalnia. Ráadásul a cigányok által sűrűbben lakott települések, településrészek iskoláinak egy része a többségi társadalom előítélete miatt fokozatosan cigány többségű vagy „homogén” cigány iskolává vált. Az ilyen iskolák pedagógusainak többsége nem maga vállalta ezt a feladatot. Míg a cigány és nem cigány gyermekeket „vegyesen” oktató iskolákban csak néhány pedagógus feladata a cigánygyermek oktatása, a fokozatosan „elcigányosodott” iskolákban az egész tan-testület feladatává válik.

Hosszú évek óta állok kapcsolatban munkám során cigánygyermekkel és családjaikkal, az iskolázatásukkal kapcsolatos mindennapok szereplőivel. A keleti, északkeleti területen kérdeztem meg gyermekeket, felnőtteket: szülőket és pedagógusokat a cigányságról, a cigánygyermekeket és szüleiket pedig az iskoláról, az iskolai jó jegyekről, a jó tanulókról, továbbtanulási elképzeléseikről, az iskola fontosságáról.

A véleményük megkérdezése nem egységes formában és eszközökkel történt. Az eddigi munkám, a velük közöttük eltöltött idő során, egy-egy alkalomhoz kötve beszélgettem velük, fogalmazást írtam, attitűd-skálát töltöttem ki, amelynek nem a számokban kifejeződő eredményeit, hanem „csak” egy-egy gondolatát, „melléktermékét” gyűjtöttem össze ebben az írásban. Az évek alatt „megkérdezett” gyermekek közül a 6–14 éves korosztály és a velük kapcsolatban álló felnőttek mondatait használtam fel a képzési rendszerünk egységei szerint rendezve: óvoda, általános iskola alsó tagozata, általános iskola felső tagozata, középiskola.

Ezek a gyermekek és a hozzájuk tartozó felnőttek (szülők, pedagógusok) falun vagy kisvárosokban élnek, ahol nincs elit iskola, mindenki a falu egyetlen óvodájába, iskolájába jár, esetleg, ha több (kettő-négy) iskola van, akkor a lakhelyéhez vagy a szülei munkahelyéhez legközelebbi intézménybe. A faluk egyikében sem működik gyógy-pedagógiai képzés (ún. „kiszegítő iskola”), enyhe értelmi fogyatékos gyermeket nem is nagyon tartanak számon. A kisvárosokban mindenhol volt egy speciális iskola, amelyek hosszú múltra tekintenek vissza.

Az oktatás szinterei

Óvoda

*Az óvodákba nem járnak cigány gyerekek
(6 éves nem cigány kislány)*

Nem csak a szakemberek körében közismert, hogy a sikeres iskolai pályafutás jóval az iskolába lépés előtt kezdődik. Az iskoláskor előtti életkorban sajátítják el a gyermekek azokat a készségeket, jártasságokat és ismereteket, amelyekre majd az iskola építhet. Tagadhatatlan, hogy vannak családok, ahol a gyermekek az otthoni környezetben észrevétlenül tudnak felkészülni az iskolára, és válnak iskoláérté. De jellemzőbb a cigánygyermekre, hogy a családjuk nem az iskolára, hanem valami más-ra (pl. családi életre, közösségi kapcsolatokra stb.) készíti fel őket.

Az óvónők kedvelik a bátor, életrevaló gyermekeket. Sok dicséretet és mosolyt kapnak, mert kortársaiknál ügyesebbek a gondozási-önkiszolgálási feladatokban (még akkor is, ha az óvoda által közvetített szokások merőben

mások, mint az addig meg-szokottak: WC-használat, mosdó, gyakori kézmosás, asztalnál étkezés, szalvéta és evő-eszközök használata stb.).

A kezdeti időben ezek a tevékenységek, valamint a mozgásos feladatok, a dalok, mondókák a jellemzők az óvodai életben, amelyek közel állnak a cigány-gyermekekhez.

„Szerettem óvodába járni. Emlékszem, volt valami, amit egy bottal meg-ütöttünk, olyan szépen csengett. Az óvó néni sokat ideadta nekem, amikor éne-keltünk.” (12 éves cigány kislány)

„Hát a legjobb volt az óvodában a csúzda meg a hinta. Mindig futottam ki, hogy más ne üljön bele. Jó volt, mert az óvó néni néha akkor is megengedte, hogy hintázzak, amikor mentünk a kistestvéremért, de én már iskolás voltam.” (11 éves cigány fiú)

A cigány szülők nagy része úgy érzi, hogy a kisgyermekét az óvodában nagy szeretettel veszik körül, nem tesznek különbséget a gyermekek között.

„Karcoska rajzát is mindig kitették a falra.” (cigány édesanya)

„Ott nem nézték, hogy cigány vagy nem cigány. Úgy ültették egymás mellé őket, ahogy jöttek. Még a ballagáson is magyarok között álltak.” (cigány édesanya)

„Az óvodában a cigánygyerek is mondott verset, ha ünnep volt. Egyedül is kiállítják, ha szépen mondja.” (cigány édesanya)

Az óvodák jelenleg a legszabadabb, leginkább gyermekbarát oktatási intéz-mények Magyarországon. Hiányzik még a teljesítményhajsza, így megengedik a „más-ságot”. Az óvodába lépő cigánygyermek a szegény nyelvi és tárgyi családi környezet miatt már 2 éves lemaradással érkezik. Ezzel kapcsolatban szeretném megjegyezni, hogy az iskolai előkészítő osztályok sokat segíthetnek ugyan a cigánygyermek fejlődésében, de nem pótolhatják az óvodát. Nem elég előkészítőbe beíratni, hanem 2-4 éves óvodába járás lenne szerencsés. Azért is előnyösebb a cigánygyermeknek az előkészítő helyett óvodába járni, mert az ott töltött évek alatt kialakul a szokásrend-szerük, új ismereteket szereznek, több idő alatt többet tanulnak. A hátrány az óvoda, ezen keresztül a családok szociális támogatásával küzdhető le, ill. csökkenthető (de az óvodáztatás teljes három éve alatt).

A szociális támogatás elemeiről azonban eltérőek a vélemények még az óvó-nők körében is.

„Ha kapják a térítés mentességet, akkor hozzák, de sok hiányzással. Pedig szeret idejárni, de ez nem fontos a családjának. Csak azért hozza, hogy a segílyt meg-kapja.” (nem cigány óvónő)

„Így legalább rendszeresen kap enni, és megismerkedhet egy olyan világgal, aminek az ismeretei kellenek az iskolában. Óvoda nélkül nem megy, semmi esélye a kilépésre, akkor pedig ő is a mi pénzünkön fog élni felnőttkorában.” (nem cigány óvónő)

„Ha mindent kifizetek, ami kötelező, nekem sem marad több, mint nekik. De én nem kapok támogatást.” (nem cigány óvónő)

A szociális támogatással kapcsolatos érzelmek ellenére az óvodában egyértel-műen elfogadó légkörről beszélhetünk az óvodai szakemberek és a kortársak részéről.

Az el- és befogadó légkör az oka annak, hogy a mai iskolások nem vagy alig emlékeznek arra, hogy volt-e cigány óvodástársuk. Ez nem volt fontos az életükben, ami az óvónőknek és a szülőknek köszönhető. A cigánygyermek is csak egy gyermek a sok közül. Legfeljebb ilyen kiemelést kapnak:

„Én még nem láttam olyan ragyogó szemeket.” (nem cigány óvónő)

„Mint egy kis felnőtt rendező a többieket.” (nem cigány óvónő)

„Úgy bújlik, mint egy cica. Úgy tud mosolyogni rám, hogy hagyom, hogy állandóan a nyomomban legyen.” (nem cigány óvónő)

Alsó tagozat

(7 éves nem cigány kisfiú)

A családi élet szabadsága és a viszonylagos óvodai szabadság után a cigány kisgyermeket sokként érik az iskola elvárásai, szabályai, légköre. Az állandó kötöttség, számonkérés, felelősség, az eddigi énüktől idegen intellektuális teljesítmény hatására összezavarodnak. Ennek ellenére az első szakaszban igyekeznek megfelelni az elvárás-soknak, s végül is az alsó tagozaton a legsikeresebbek az egész iskolai pályafutásuk során.

„Az elsőben még négyes, ötös voltam. Másodikban már nem. Így volt a nagy bátyám is meg a kicsi bátyám is. Felsőben megbuktak. De ők fiúk.” (10 éves cigány kislány)

Ennek magyarázata az lehet, hogy az óvoda a lehetőségekhez képest sikeresen szoktatta őket a várható változáshoz, ill. a tantárgyi követelmények még nem támasz-kodnak széles körű tájékozottságra és tapasztalatra, a tananyag még gyakorlatiasabb. A képzésben még domináns szerepe van a szocializációnak. Valamint el kell ismer-nünk, hogy tanító-, tanárképzési rendszerünkben a tanítók szemlélete és tevékenysége őrzött meg legtöbbet a gyermek-, és személyközpontúságból és épít személyközi kapcsolatokra. Ebben a szakaszban még hat a teljesítményük megítélésében is a bájuk, a segítőkészségük, az aktivitásuk a gyakorlati tevékenységekben, a kezdeti ragasz-kodásuk a tanító személyéhez.

A cigánygyermek érzelmileg képességei az intellektuális képességeikhez vi-szonyítva kifinomultabbak. Családi környezetükben szeretik őket, és ők is szeretnek. Mindennaposak az ölelések, a simogatások. Éppen ezért van az, hogy gyakran oda-szaladnak még a tanító nénihez is egy-egy ölelésért. Ez nemcsak a cigánygyermek iskolai sikerességére, a sikeresség esélyére hat pozitívan, hanem az osztályban elfoglalt helyére is.

„Szerintem a cigánygyerekek is tudnak jól viselkedni, ha akarnak.” (10 éves nem cigány fiú)

„Ők is szépen öltöznek.” (9 éves nem cigány kislány)

„Én jó tanuló vagyok, ő meg nem. Vagyis hát nem olyan, mint én. De tesi órán gyorsabb, mint én, de nem szokott ezért csúfolni.” (8 éves nem cigány fiú)

„Sose bántják a gyerekeimet. A tanítók vigyáznak erre.” (cigány édesanya)

„Az egyetlen gond, hogy hiányos a felszerelésük.” (nem cigány tanítónő)

„Sok mindent szeretek az iskolában, csak azt nem, hogy korán kell kelni. (10 éves cigány fiú)

„Az én nevem mellé még odaírták a naplóba, hogy „C” (= cigány), Renike tanítója szerencsére nem írta oda. Tudja mindenki, de hát jó, hogy nem írja oda.” (cigány édesanya)

A cigánygyermek szeretik az alsó tagozat nyugalalmát, játékosabb mozgalmasságát. Ott, ahol még működik az osztálytanító forma, azaz még nem szaktárgyak szerint tanít több tanító is egy alsó tagozatos osztályban (nem 3-5 tanító foglalkozik a gyermekekkel), ott a vallomások szerint erősebb a kötődés, nagyobb a pedagógus presztízse, hatékonyabb a családdal való kapcsolattartásban. Nem szívesen, de még rövidebb kirándulásokra is elengedik a gyermekeket.

„Nagyon félttem már napokkal előtte, aznap meg szorított is a szívem, de olyannak néztem a tanár nénit, hogy nagyon fog rá vigyázni.” (cigány édesanya)

A gyermekek, de a szüleik is tudják, pontosabban érzik, hogy a tanító is „sze-retetre éhes”. Tudják, érzik, hogy tetszik a pedagógusnak, ha hízelegnek neki, megdi-csérlik a ruháját, észreveszik az új frizuráját, esetleg hozzábújnak. Nem tagadható le azonban, hogy már a 7-10 éves korosztálynál is megjelennek az előítéletek, amiknek a gyökerei a családi szocializációban kereshetőek.

„A társasjátékban mindig csal. Nem jegyzi meg a szabályt, de játszani akar mindig. És ha játszik, akkor csal.” (7 éves nem cigány kislány)

Felső tagozat

Őket a tisztálkodás szerintem nem érdekli. Náluk a vagányság, a spray és a zselé a fontos.
(12 éves nem cigány fiú)

Az iskolai képzés céljai szerint a felső tagozat kiegyensúlyozott szakaszt kell hogy jelentsen az alsó tagozatot követően, a középfokú képzést megelőzve és elő-készítve. A valóságban azonban más. A felső tagozat külön jelentőséget nyer az ismert tények mellett, miszerint a cigánygyermek szignifikánsan alacsonyabban vannak képviselve a kötelező oktatásban, mint a nem cigány társaik. Körükben nagyobb a lemorzsolódás, jóval kisebb arányban kerülnek a középfokú oktatásba.

A cigány 10-15 éves korosztály nagy része számára ez az a szakasz, amikor a legtöbb kudarcot élik át, ahol a legsikertelenebbek. Ami azt is jelenti, hogy ezek miatt a sikertelenségek miatt számukra az iskolai élet lezárul függetlenül az elért szinttől. Gyakran ez előbb történik meg, minthogy befejeznék a nyolc osztályt.

Az utóbbi években nőtt az elszántság a cigányság (a cigány családok és gyermekeik) részéről, hogy a gyermekek megszerezzék a nyolc osztályos bizonyítványt. Ennek oka az is, hogy az alapfokú végzettségre szükségük van a jogosítvány vagy a kisvállalkozói engedély megszerzéséhez. Márpedig ezek az engedélyek a kereskedő, fuvarozó családok számára a létfenntartást jelentik. Úgy gondolom, a jogosítvány „értékét”, szerepét a cigányok életében nem szükséges külön részletezni.

„Nem akarok megbukni, mert jogosítványt akarok.” (14 éves cigány fiú)

„Most már ezzel az iskolával (eltérő tantervű általános iskola) is lehet jogsítványt venni.” (cigány édesanya)

A felső tagozaton a tapasztalatok szerint sűrűsödnek a fegyelmezési problémák, amelyek a jellegzetes kamaszkori problémákon túl más jellegzetességeket is hordoznak.

A korábban is meglévő, de a felső tagozatra felerősödő – a cigány családok életformája és az iskola „üzemszerző” működése közötti – ellentét áll a háttérben (Forray–Hegedűs 1991).

A legnagyobb gondot a hiányzás és a hiányos felszerelés jelenti az iskola számára. Kiugróvá a 11-12 éves felülieknél válik az iskolai hiányzás. (A néhány évvel ezelőtti törvényi változások ezt visszaszorították.) Az ilyen korú gyermek már hasznosan bevonható a családi munkamegosztásba, a jövedelemszerzésbe, pl. alkalmi vagy idegymunkák idején a gyermek is tud segíteni, vagy a kisebb gyermekek felügyeletét ellátva mentesít egy felnőttet. Az így szerzett anyagi haszon fontosabb és jelentősebb, mint a gyermek iskolai részvétele.

Ugyanilyen fontossággal bír a távol lakó rokonok meglátogatása ünnepek alkalmával (Karácsony, Húsvét, Halottak napja), de akár a vidéken adódó, az ott élő rokonok által szerzett idegymunka is. Az ünnepek szokásaik szerint nem korlátozódnak a naptári ünnepekre, hanem kitolódnak.

„Jöttek a nyényémék Pestről. Velük voltam otthon, mert vendégek voltak.” (13 éves cigány kislány)

Magyarországon a cigánygyermek a roma szervezetek és az önkormányzatok támogatásával a tanévkezdő tanszereket (tankönyvek és füzetek) ingyen kapják meg. Néhány felszerelésre azonban a tanév során ezeken kívül is szükség van, ill. a füzetek betelnek, a tankönyveket esetleg elhagyják a gyermekek. A cigány családok az oktatást, így az oktatás feltételeinek a biztosítását is az iskola feladatának tekintik. Ebbe beletartozik a gyermekeknek a tanszerekkel való folyamatos ellátása is.

„Ha azt akarják, hogy tanuljon Kálmán, akkor adjanak neki füzetet megint. Nekem nincs pénzem.” (cigány édesanya)

„Kérjenek a polgármestertől pénzt megint. Én nem tehetek arról, hogy Ricsike elhagyta az egész táskáját. Nem otthon vészett el, hanem amikor innen, az iskolából jött hazafelé.” (cigány édesanya)

A családoknak csak 5%-a tartja az iskola feladatának a nevelést is. Azaz a nagy többség egyáltalán nem igényli a magatartás alakítását, mert azt a család intim szférájába való beavatkozásnak tekinti (Forray–Hegedűs 1990). Az iskola feladata a cigány szülők szerint a tanítás. Azokat és csak azokat az ismereteket igénylik a gyermekük számára, amely később a családfenntartáshoz szükséges, amelyeket a jelen társadalmi igények, a népcsoportjukra is hatva „megkövetel”.

„Tanítsák meg jól beszélni, írni, olvasni meg számolni. Ez nagyon fontos, hogy munkája legyen.” (cigány édesanya)

„Ők csak azért jönnek iskolába, hogy felmelegedjenek, hogy egyenek.” (12 éves nem cigány fiú)

„Ezeknek a cigányoknak a szülei arra törekednek, hogy a gyerekeik felnőtt-korukban elérjenek valamit, legyen állásuk.” (nem cigány 12 éves fiú)

„Nem jó, hogy sokat kell tanulni, meg egyest lehet kapni.” (13 éves cigány kislány)

„Sok cigány megbukik, mert nem tanulnak. Nekik otthon nem mondják, hogy tanuljon. Nekem mondják, nem is buktam meg. A testvérem sem bukkott meg még egyszer sem.” (12 éves cigány kislány)

A sikertelenségükkel kapcsolatos sztereotípiák egyre erősödnek a nem cigány iskolás korcsoportokban (is). Összekapcsolódik már ezen a síkon is az iskolázatlanság, iskolai sikertelenség és a későbbi társadalmi „elesettség” jelensége, mint ok és okozat.

„Egyes (érdemjegy) tanulók, sőt rossz tanulók” (12 éves nem cigány kislány)

„A roma egyesületek gondoskodnak róluk, hogy legyen mindenük. Házuk is.” (nem cigány 11 éves fiú)

Az óvodától az általános iskola befejezéséig változik a cigánygyermek megítélése az iskolában. Az óvodáskorú cigánygyermek egyértelműen pozitív jel-zőket kapnak: kedvesek, igyekvők, elevenek, de irányíthatóak, érdeklődők.

A kisiskoláskorúaknál a megítélés már nemek szerint módosul (Forray–Hegedűs 1998):

- kislányok: igyekvők, szeretik a dicséretet, beszédesek, ragaszkodóak;
- kislányok: vadabbak, kevésbé szorgalmasak, gátlásosak, szófogadók.

A kamasz gyermekekről a korábbi vélemény megfordul:

- kamasz lányok: hamar férjhez mennek, visszahúzódnak, nem jelentkeznek, egymás között vihognak, sugdolóznak;
- kamasz fiúk: hamar befogják őket otthon, ezért ki is maradhatnak, akit meg-szerettek, azt nagyon elfogadják, hangosak, kötekedők.

Ez a véleményváltás kortársaik megnyilatkozásaiban is mutatkozik.

„Csúnyán beszélnek. A lányok festik magukat.” (12 éves nem cigány kislány)

„Valamelyik köpköd és csúnyán beszél. Visszabeszélnék.” (12 éves nem cigány fiú)

„Az én osztályomba járó cigányok rossz modorúak, csúnyán és parasztosan beszélnek.” (12 éves nem cigány fiú)

„Amikor az utcán megyünk vagy az udvaron vagyunk, köpködnek.” (13 éves nem cigány kislány)

„Sok cigánygyerek kötekedik más gyerekekkel. Aztán a kötekedés verekedéssé fajul és a cigány gyerek megveri az ártatlan fiút.” (12 éves nem cigány fiú)

„Némelyik jó szívű, de nem mindegyik. Sok cigány kötekedik más gyerekekkel.” (12 éves nem cigány lány)

Az iskolai tanulási problémák összetevői között dominánsnak tekinthető a nyelvi fejlődés, szűkebben értelmezve a családban elsajátított nyelvi kódok. A család és az iskola eltérő nyelvi rendszere már az alsó tagozaton is gondot okoz(hat), lassítja és akadályozza az elsajátítást. A tragikus visszaesés felső tagozaton mutatkozik meg, amikor a „felgyült” nyelvi nehézség a szaktárgyak szaknyelvével ötvöződik. Főleg az óvodába nem vagy csak rövid ideig, esetleg rendszertelenül járt cigánygyermek esetében az elvárt magyar nyelvi tudás hiánya eleve megpecsételi iskolai pályafutásukat. Az általános iskolában két olyan időszak van, amikor a magyar nyelv nem megfelelő fejlettségével rendelkező cigány tanulók nyelvi hátránya kritikus méreteket ölthet. Az egyik az iskola első két éve, amikor a gyermekeknek nyelvi dominanciaváltáson kell átmenniük. A másik az alsó és a felső tagozat közötti váltás, amikor a belépő szak-tárgyak terminológiájának elsajátítása a kidolgozott nyelvi kód szókészletének elsajátítását követeli meg tőlük. Ha csupán a nyelvi hátrányok felől nézzük, a magyar iskola sem az asszimiláció, sem az asszimilációs elvárások nélküli integráció lehetőségét nem biztosítja a cigány tanulóknak. A többség nyelvét beszélő kisebbségek által használt nyelvváltozatok oly mértékben különbözhetnek a standard változattól, hogy már-már kisebbségi anyanyelvnek tekinthető a többség nyelvén belül (Réger 1996).

Napjaink sarkalatos kérdése a cigány kultúra és a cigány nyelv létjogosultsága a többségi oktatásban. A kérdés fontosságát mutatja az is, hogy maga a cigányság sem képvisel egységes véleményt.

„Lenéznének minket, mert lenézik, aki cigányul beszél.” (14 éves cigány kislány)

„Úgy sem értenék meg, ha megtanítanák a gyerekeimnek a cigányt, mert mi sem beszéljük már.” (cigány szülő)

„Nem lenne jó, mert nem kapna jobban munkát. Inkább tanuljon meg jól magyarul, hogy ne nézzék ki majd.” (cigány szülő)

„Inkább tanuljanak németül. Ott lehet dolgozni, és utazni is könnyebb lenne. Annak inkább lenne haszna.” (cigány édesapa)

„Akkor biztosan nem néznének le bennünket, mert nehéz ezt is megtanulni, mint az angolt vagy a németet.” (cigány szülő)

Középiskola

(14 éves cigány kislány)

1990 óta új intézménytípusok jelentek meg a közoktatásban. Jelentős változáson ment át a 10-16 éves korosztály helyzete. Jelenleg ez a csoport tanulhat általános iskolában (mint felső tagozatosok), hat osztályos és nyolc osztályos gimnáziumban.

A tanulók egy csoportja az általános iskola meghosszabbításaként részesül képzésben 9-10. évfolyamon. A szakmunkásképzők középiskolává alakultak, a szakközépiskolák kiegészültek a technikusképzéssel. A röviden vázolt változásokat új társadalmi csoportok nagyobb számú megjelenése, illetve új problémák születése kísérte (vagy éppen ezek motiválták a változásokat.) E tendenciákra az iskolarendszer nem volt felkészülve. A másfajta igények és lehetőségek (személyi, szakmai) feltételei még mára sem alakultak ki, ez a feladat a (közel)jövőre vár.

A középfokú oktatásban, be kell vallanunk, a cigánygyermek gyakisága az elvártnál alacsonyabb.

A szakiskolák és a szakmunkásképzők (voltak) a leginkább elérhetőek a számukra. A képzésbe bejutóknak itt van a legnagyobb esélyük a sikeres végzésre. Azonban ehhez is nagy erőfeszítésekre van szükség mind a gyermek, mind az iskola részéről. Nélkülözhetetlen, hogy a cigány szülők fontosnak tartásuk a szakma megszerzését még akkor is, ha a tanulásban ők nem tudják segíteni a gyermeket. A szakiskolákba nem a magasabb státuszú rétegek gyermekei kerülnek. A cigány tanulók azonban a családi háttér jellemzőit tekintve minden vizsgált szempontból kedvezőtlenebb helyzetben vannak, mint a nem cigány társaik.

A cigány fiatalok elsősorban a hiányszakmákra kerülhetnek be: pl. építőipari szakmák, vasas szakmák, mezőgazdasági szakmák. (Szerencsésnek tekinthető, hogy mivel ezeknek a területeknek munkaerőgondjaik vannak, várhatóan könnyebb a munkába állásuk.)

A teljes népesség nyolc osztályt végzett tanulóinak 95-98%-a tanul tovább, míg a cigány népesség gyermekeiből alig 50%.

A szelekció kényszerűen lazult a hagyományos szerkezetű iskolákban, de az iskolarendszer átalakulásának hatása éppen a rászorulókat nem érinti, sőt egyes gimnáziumok be is záródnak a pl. kis falukból érkezők előtt. A hat- és nyolcosztályos középiskolákban csökkent azoknak a száma, akik az általános iskola nyolcadik osztályából mehetnek középiskolába, hiszen a hat- és nyolcosztályos gimnáziumokban nincs ilyen lehetőség. A szakközépiskolákban viszont talán éppen ezért is enyhült a szelekció. Különösen elmondható ez azokról az iskolákról, amelyekbe kevesebben jelentkeznek.

„Speciális” oktatás

Én rendes iskolába jártam, de cigányoztak.

(13 éves cigány kislány)

Érdemes megállni a szegregáció-integráció kérdésénél. Ez ugyanis nemcsak a középfokú képzés problémája, hanem sokkal inkább az általános iskoláké és időről időre az óvodai nevelésé is.

Oktatáspolitikánk célja az asszimiláció, amely azonban teljes mértékben soha nem volt azonos a cigányság céljával. Bár vannak olyanok (10-15%), akik be akarnak olvadni a nem cigányok közé, azaz meg akarnak szabadulni cigányságuktól, jelenleg nem ez a jellemző. A többség nem a cigányságtól akar megszabadulni, hanem a hozzá-tapadó stigmáktól.

„Nem csak a cigányok lopnak. Mindenki szokott hazudni. Mégis csak ránk mondják, hogy lopunk meg hazudunk.” (10 éves cigány fiú)

„A gyerekeikkel nem törődnek sokat és nekik sosem jó semmi.” (12 éves nem cigány fiú)

„Nem szeretik a munkát és nincs rendes állásuk, segélyekből élnek.” (12 éves nem cigány fiú)

„Szeretnek verekedni és inni.” (11 éves nem cigány kislány)

„A cigánytelepen nem szeretek járni, mert sok a szemét.” (9 éves nem cigány kislány)

A magyar közoktatás tiltja a hátrányos megkülönböztetést bármilyen okból (vallás, nem, nemzet, etnikum, politika, bőrszín, jövedelem stb.). Azonban az utóbbi évek gyakorlata azt mutatja, hogy egy szegény sorsú cigánygyermek nem ugyanazt a minőségű oktatást kapja, mint a többséghez tartozó. Ennek megnyilvánulási formái a felzárkóztató programok, az eltérő tantervű iskolák (gyógypedagógiai iskolák), cigány osztályok. Nem vitatható, hogy a gyógypedagógiai iskolák tanulói között kiugróan magas a cigánygyermek aránya (50-90%). A várakozással ellentétben nem tiltakoznak határozottan a cigány szülők és gyermekeik a „kiszegítő” iskola ellen, különösen mióta a gyógypedagógiai iskolák neve is általános iskola lett, a bizonyítványok pedig „egyenértékűek”.

„A kislányom elég okos. Tanulhatna rendes iskolában is, de itt (eltérő tantervű általános iskola) jobban szeretik a gyereket. Jobban odafigyelnek rájuk. Tudom, mert a két nagy rendes iskolába járt, utána kerültek ide. Össze tudom hasonlítani.” (cigány édesanya)

„Én rendes iskolába jártam, de cigányoztak. Ez az igazgató bácsi ismert min-ket, tudta, hogy jó vagyok és átvett. Én akartam idejönni.” (13 éves cigány kislány)

„Nekem minden testvérem idejár, még négy unokatestvérem is. Jó idejárni, mert jó tanuló vagyok.” (10 éves cigány fiú)

Voltak hivatalosan támogatott, ill. nem hivatalosan létrejött cigány osztályok. Ezek gyakran a telep közelében voltak, de mindenképpen a települések szélén, a cigányok által sűrűn lakott részen. A felszereltségük, működési feltételeik rosszak. Sajnos, gyakran büntetésből kerültek az osztályba a pedagógusok, vagy jellemző volt, hogy képesítés nélküli pedagógust helyeztek oda.

Hogy mi a jobb: együtt vagy külön oktatni-nevelni? Nem céloim most elemezni a két forma előnyeit és hátrányait, feltételeit és céljait. De szeretném érzékeltetni néhány vallomáson keresztül, hogy sem az egyéni, sem a szakmai igények nem tisztáztak.

„Hát én nem tudom, hogy lenne a jobb (az együttnevelés vagy a szegregált forma).” (cigány édesanya)

„Az én gyerekem ne tanuljon cigány iskolában. Tanulja meg, amit lehet, hogy legyen majd munkája. Nem rosszabb az enyém, mint egy magyaré.” (cigány édesapa)

„Ha a cigány iskolába járna, nem csúfolnák. Nem lenne nagy különbség a gyerekek között.” (cigány édesanya)

„Tanuljanak csak együtt. És ültessék egymás mellé őket, ne pedig a mienket hátra. Egy cigány, egy magyar, ahogy Isten is adta őket.” (cigány édesanya)

„Jó így együtt, mert van köztük rendes is (a nem cigány iskolatársak között). De a jó tanulók kicsit kényesek. Testneveléskor a teljesítményük nem jó.” (11 éves cigány kislány)

A magyarországi cigányok helyzetének megoldása még nem érkezett el. Ezért a megnyugtató változásokért, a siker érdekében fontos szem előtt tartani az ellenérzéseket, az őszinte gyermeki megnyilvánulásokat, hiszen nemcsak ők lesznek felnőttek, hanem érzelmeik is elfogadó vagy elutasító, közelítő vagy távolságtartó „felnőtt” érzésekké lesznek.

Összegzés helyett figyelmeztető tanulságként ajánlom a következő történetet. Klasszikusnak tekinthető és tanulságos példa (lehet) egy kis falunak az a lakója, aki a gimnázium harmadik osztályából maradt ki. A rendkívül jó képességű, ambiciózus kis-lányt, akinek a szülei szinte analfabéták és az egyik cigánysoron laknak, általános iskolai pedagógusai közösen támogattak még a középiskolás évek alatt is. A kislány élvezte a tudást, de zavarta a mássága a gimnáziumi osztályában annak ellenére, hogy be-fogadták és segítették. Továbbtanulásával elismerést vívott ki a cigányok között, az idősek is kezdtek hozzáfordulni ügyes-bajos dolgaikkal, pl. vele írtatták meg a kérvényeket. A 15-17 évesektől idegen szerep azonban el is távolította a cigányságtól, pontosabban a falu cigánysága, még a rokonok is kezdtek távolságot tartani vele szemben, véleményét, egy-egy új szokását megjegyzésekkel reagálták le. Nem sokkal az iskola otthagynya előtt egy volt tanárától kérdezte: „Ki vagyok én? Nem vagyok magyar, de már a cigányoknak sem kellemes. Mindenhol idegen vagyok. Szeretek tanulni, de nem jó ez nekem.”

Felhasznált irodalom

Forray R. Katalin – Hegedűs T. András: *A cigány etnikum újjászületőben: tanulmány a családról és az iskoláról*. Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó.

Forray R. Katalin – Hegedűs T. András: *Támogatás és integráció: Oktatáspolitikai szempontok a cigányság iskolázásához*. Budapest, 1991, Oktatáskutató Intézet.

Forray R. Katalin – Hegedűs T. András: *Cigány gyermekek szocializációja: Család és iskola*. Budapest, 1998, Aula.

Réger Zita: *Utak a nyelvhez: nyelvi szocializáció, nyelvi hátrány*. Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó.

* A fiatal lány történetét egy, a cigányok körében szerzett nagy tapasztalattal rendelkező kolléganőtől kölcsönöztem, amiért köszönetemet fejezem ki.